

Krzysztof Naporu SCJ

Instytut Nauk Biblijnych KUL

naporus@gmail.com

Ks. Krzysztof Bardski, *Alegoryczno-symboliczna interpretacja Biblii* (Kraków: Petrus, 2016). Ss. 237. PLN 29. ISBN 978-83-7720-377-4

Krakowskie wydawnictwo *Petrus* zdążyło nas już przyzwyczaić do tego, że w swojej bogatej ofercie posiada osobny dział poświęcony tematyce biblijnej, którego nie sposób zignorować, zbierając dane na temat kondycji współczesnej biblistyki polskiej. I choć pośród książek opublikowanych przez *Petrus* są i takie, których twórczy wkład na polu badań biblijnych należy określić jako raczej skromny, to nie brak również pozycji, które tak ze względu na podejmowaną tematykę, jak również ze względu na rzetelność naukowego opracowania zasługują na szczególną uwagę. Do tych ostatnich publikacji z całą pewnością należy zaliczyć najnowszą książkę ks. prof. dr. hab. Krzysztofa Bardskiego, *Alegoryczno-symboliczna interpretacja Biblii*.

W środowisku polskich biblistów tak prezentacja, jak i rekomendacja tego autora wydają się zbędne. Ogromna erudycja i naukowa kompetencja ks. prof. Bardskiego znane są jednak nie tylko wąskiemu gronu specjalistów sięgających do publikacji o charakterze *stricte* naukowym (m.in. *Pokarm i napój miłości. Symbolizm w ponaddoślownej interpretacji Biblii w Tradycji Kościoła*, Warszawa: Vocatio, 2004; *Słowo oczyma gołębic. Metodologia symboliczno-ale-*

gorycznej interpretacji Biblii oraz jej teologiczne i duszpasterskie zastosowanie, Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, 2007; *W kręgu symboli biblijnych*, Kraków: Petrus, 2010; *Lektyka Salomona. Biblia – symbol – interpretacja*, Warszawskie Studia Teologiczne Rozprawy Naukowe 6, Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, 2011), ale również szerszemu gronu odbiorców działalności dydaktycznej, popularyzatorskiej i duszpasterskiej księdza profesora. W szerokim *spectrum* naukowych zainteresowań ks. Bardskiego miejsce szczególne zajmuje niewątpliwie egzegeza patrystyczna. Tematykę tę porusza pośrednio również najnowsza jego książka poświęcona alegoryczno-symbolicznej lekturze tekstu biblijnego. Ten rodzaj lektury, choć tak popularny i rozpowszechniony w przeszłości, dzisiaj wydaje się stanowić jedynie element historii egzegezy chrześcijańskiej. „Zjawisko symbolicznej symboliczno-alegorycznej interpretacji Biblii – pisze autor – zostało w wieku XX zepchnięte na margines biblistyki” (s. 13). Podjęcie tej tematyki stanowi swego rodzaju wyzwanie, tym bardziej że w opracowanie Bardskiego nie ma charakteru czysto historycznego czy teoretycznego. Jak wyjaśnia sam autor, jest to książka o „szczególnym sposobie czytania i rozumienia Biblii, jaki wielokrotnie spotykaliśmy u starożytnych i średniowiecznych komentatorów chrześcijańskich. Nie tylko jej czytania, ale również i odczytywania w odniesieniu do ich życia i wiary. Będzie to odczytywanie angażujące wyobraźnię, budzące zaskakujące skojarzenia” (s. 5).

Książka podzielona jest na siedem rozdziałów, które wyznaczają kolejne etapy naukowej refleksji autora. Refleksję tę rozpoczyna próba nakreślenia szerokiego kontekstu hermeneutycznego. W rozdziale pierwszym autor wprowadza i wyjaśnia podstawowe pojęcia hermeneutyki i noematyki z uwzględnieniem specyfiki tekstu biblijnego. Bardski zwraca uwagę na ewolucję modelu podziału sensów biblijnych na przestrzeni wieków (model dwudzielny, trójdzielny oraz czwórdzielny). Ewolucja ta dotyczyła nie tylko liczby sensów

identyfikowanych w procesie lektury tekstu biblijnego, ale również ich wzajemnych relacji oraz terminologii stosowanej dla ich opisanie. Choć, jak zauważa Bardski, w historii egzegezy pojawiały się tendencje do znacznej redukcji czy nawet rezygnacji z pojęcia „ponaddosłownego sensu Biblii”, choć samo pojęcie „sensu duchowego” wydawało się przeżywać kryzys w kontekście dynamicznego rozwoju metody historyczno-krytycznej, to jednak współczesne dokumenty Magisterium Kościoła (*Dei Verbum*; *Katechizm Kościoła Katolickiego*; *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*; *Verbum Domini*) wydają się jednoznacznie wskazywać na aktualność i znaczenie tego sensu w lekturze tekstu biblijnego. Co ciekawe, jak zauważa autor, sens ponaddosłowny wydaje się również niezwykle istotny w kontekście współczesnych teorii hermeneutycznych (hermeneutyka Heideggera) i kierunków badań literackich (strukturalizm, poststrukturalizm, intertekstualizm, dekonstrukcjonizm).

Rozdział drugi autor poświęca na omówienie specyfiki symbolizmu ponaddosłownego Biblii. Przez symbolizm rozumie on „metodę odczytywania tekstu biblijnego, która opierając się na sensie dosłownym, jest otwarta na wielorakie znaczenie ponaddosłowne” (s. 65). Jak zauważa, dostrzegając analogię pomiędzy symbolem biblijnym a symbolem literackim *in genere*, należy podkreślić symbolotwórczą wyjątkowość Biblii „w literackim krwioobiegu kultury chrześcijańskiej” (s. 65). Autor z perspektywy diachronicznej dokonuje podziału symboli biblijnych na trzy grupy: symbole, które narodziły się przed powstaniem tekstu biblijnego (symbole o charakterze archetypicznym lub kulturowym, np.: chleb, noc, Izrael jako winnica), symbole, które narodziły się wraz z tekstem biblijnym (np. „silni mężowie”, „kobiety mielące” czy „drzewo migdałowe” w poemacie w Koh 12), oraz symbole, które narodziły się po sporządzeniu tekstu biblijnego (typologie czy alegorie biblijne tworzone przez komentatorów żydowskich i chrześcijańskich) (s. 71). Jak zauważa Bardski, to właśnie symbole zaliczane do tej ostatniej

grupy „posiadają szczególną dynamikę w historii Kościoła i są najbardziej otwarte na przyjmowanie nowych znaczeń” (s. 80). Wiąże się to przede wszystkim z nowym odczytaniem tekstów Starego Testamentu w kontekście dzieła zbawienia, które dokonało się w osobie Jezusa Chrystusa.

W kolejnej części Bardski prezentuje zarys historii symbolizmu ponaddosłownego Biblii. Mając świadomość, iż całościowe omówienie tej kwestii wymagałoby osobnego opracowania, autor szkicuje jedynie „problemy i sytuacje, które na przestrzeni wieków zadecydowały o statusie sensu ponaddosłownego Biblii w życiu Kościoła” (s. 88). Ta pobieżna prezentacja, choć daleka od wyczerpującego obrazu, pozwala zorientować się w dynamice rozwoju zjawiska symbolizmu biblijnego: od dynamicznego rozwoju w czasach patrystycznych, poprzez wiek XII i XIII postrzegane jako „złoty okres symbolizmu, aż po „zmierzch znaczenia alegorystyki biblijnej” w czasach nowożytnych.

W rozdziale czwartym Bardski poddaje analizie zjawisko symbolizmu ponaddosłownego Biblii. Stara się przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie: „na ile, i czy w ogóle, ponaddosłowny sens symboliczny wynika z tekstu? Jaki charakter ma związek pomiędzy tekstem biblijnym a ponaddosłownym sensem symbolicznym?” (s. 115). Powołując się na badania tak współczesnych badaczy literatury, jak i biblistów (Ricoeur, Alonso Schökel, Gadamer), autor kładzie nacisk na konieczność uznania faktu, „że choć sens ponaddosłowny jest «współtworzony» przez czytelnika w procesie lektury, to jednak jako należący do tradycji Kościoła powinien być przyjmowany i cieszyć się należnym autorytetem w kontekście badań nad tekstem biblijnym” (s. 116-117). Uznanie tego faktu pociąga za sobą zgodę na pluralizm znaczeniowy i akceptację dla różnych rozwiązań interpretacyjnych. Nie oznacza to konieczności uznania za równorzędne wszystkich możliwych interpretacji. Właściwa ocena poszczególnych propozycji interpretacyjnych, zdaniem Bardskiego, zależeć będzie od spełnienia kryteriów uprawnionej twórczości

symbolicznej (m.in. niesprzeczność poszczególnych interpretacji z sensem dosłownym, rola, jaką odegrały w tradycji Kościoła, właściwa relacja do doktryny wiary, wreszcie przydatność dla życia duchowego czytelnika czy słuchacza) oraz od tego, w jakim stopniu poszczególne interpretacje są owocem spotkania pomiędzy „intencją tekstu” a „intencją odbiorcy”. Rozdział ten autor kończy, omawiając rodzaje skojarzeń, jakie w procesie symbolotwórczym powstawać mogą w podczas lektury ukierunkowanej na interpretację o charakterze ponaddosłownym (m.in. asocjacje oglądowe, zmysłowe i fizjologiczne, reminiscencyjne, numeryczne etc.) (s. 124-134).

W rozdziale piątym autor prezentuje kryteria uprawnionej twórczości symbolicznej. Według niego „pierwszym i najważniejszym” jest kryterium niesprzeczności względem sensu dosłownego. Jak pisze, „alegoria może rozwijać sens tekstu, budować nowe płaszczyzny znaczeniowe, ale nie może wprowadzać takich treści, które w jakiś sposób niweczyłyby pierwotne przesłanie wynikające z kontekstu historycznego i według wszelkiego prawdopodobieństwa zamierzone przez autora natchnionego” (s. 136). Drugie kryterium, nakazujące odwołanie się do żywej tradycji całego Kościoła, wynika z przekonania, że interpretacja ponaddosłowna nie jest rodzajem prywatnej czy indywidualnej twórczości komentatora, lecz stanowi część przekazywanej z pokolenia na pokolenia spuścizny Kościoła, w którym Chrystus jest wciąż żywy i obecny. Jak zauważa Bardski, „nie oznaczało to ślepego i bezwolnego powtarzania wcześniejszych wzorców, lecz skłaniało do ich znajomości i ustosunkowania się do nich” (s. 138). Nie mniej istotnym kryterium, wskazywanym wyraźnie przez konstytucję *Dei Verbum* oraz adhortację *Verbum Domini*, jest kryterium analogii wiary. Pojęciem tym określa się „całość prawd zawartych w doktrynie chrześcijańskiej, niekoniecznie zawartych w *Credo* lub sprecyzowanych dogmatycznie”. Jak pisze autor, jeśli interpretacja alegoryczna tekstu zawierałaby treści sprzeczne z szeroko pojętą analogią wiary – choćby

w implikacjach wynikających z zestawienia alegorii z kontekstem, sensem dosłownym lub innymi symbolami uznanymi powszechnie przez tradycję Kościoła – „wówczas należałoby ją odrzucić” (s. 145). Kolejnym kryterium jest użyteczność duchowa. Choć kryterium to bywa trudne do weryfikacji, to jednak uwypukla ono z całą mocą nadrzędny cel, jakiemu służyć powinna duchowa lektura tekstu biblijnego, a którym jest „troska o zbawienie dusz” (*cura animarum*) (s. 152). Ostatnim wreszcie kryterium wspomnianym przez Bardskiego jest zasada chrystologicznej jedności Biblii. Kryterium to przypomniane zostało przez *Katechizm Kościoła Katolickiego*, który przytacza zdanie Hugona ze św. Wiktora: „Całe Pismo święte jest jedną księgą, a tą jedną księgą jest Chrystus, ponieważ całe Pismo święte mówi o Chrystusie i całe Pismo święte wypełnia się w Chrystusie” (KKK 134). Co ciekawe, jak zauważa Bardski, „obecnie powyższe kryterium jawi się jako zbieżne z założeniami tzw. kanonicznej metody analizy tekstu biblijnego”, która kładzie nacisk na konieczność interpretacji Biblii jako jednej księgi (s. 154-155).

Charakteryzując podstawy alegoryczno-symbolicznej interpretacji Biblii i podkreślając jej wagę i znaczenie w egzegetycznej tradycji Kościoła, Bardski pozostaje świadom zagrożeń, które niesie ona ze sobą, oraz problemów związanych z recepcją spuścizny interpretacji alegorycznej. To tym właśnie zagadnieniom poświęca ostatnie dwa rozdziały swego opracowania. Pośród zagrożeń, które niesie ten rodzaj interpretacji, Bardski wymienia deprecjację wymiaru historycznego i sensu dosłownego, niebezpieczeństwo postawy „gnostycznej”, która w skrajnym przypadku traktuje Słowo Boże jako przedmiot magiczny, wreszcie niebezpieczeństwo nadmiernego subiektywizmu, który jedynie w czytelniku widzi kryterium poprawnej interpretacji tekstu biblijnego. Podejmując wyzwanie aktualizacji metody alegorycznej i jej zastosowania do celów ascetycznych i duszpasterskich, autor wymienia problemy, jakie napotyka na swej drodze. Należą do nich tradycyjny związek egzegezy alegorycznej z filozofią

platońską, nieaktualność ideologiczna niektórych alegorii (np. alegoryczny obraz żydów czy innowierców), nieadekwatność niektórych tradycyjnych przekładów tekstu biblijnego, na których bazowali przedstawiciele egzegezy alegorycznej, wreszcie problemy związane z rzeczywistym autorstwem starożytnych i średniowiecznych komentarzy alegorycznych. Co jednak należy podkreślić – ani wymienione zagrożenia, ani też problemy związane z interpretacją alegoryczną nie przekreślają wyrażonego przez autora przekonania o aktualności i potrzebie badań nad symboliczno-alegoryczną interpretacją tekstu biblijnego, „której sednem jest itinerarium hermeneutyczne od obrazu biblijnego do kontemplacji tajemnicy wiary” (s. 178).

Zadanie aktualizacji oraz współczesnej relektury sugestii interpretacyjnych alegoryczno-symbolicznej lektury tekstu biblijnego stanowi, zdaniem Bardskiego, ważne wyzwanie, jakie staje przed pokoleniem współczesnych biblistów. Zadanie to jest tym bardziej istotne, że pewne formy poszukiwania sensu ponaddosłownego wydają się dzisiaj zyskiwać coraz większą popularność. Do takich niewątpliwie należy odkrywana na nowo praktyka *lectio divina*. Elementów alegoryczno-symbolicznej lektury Biblii nie sposób nie dostrzec również w homiletycznej praktyce wielu kaznodziejów, elektryzujących rzesze słuchaczy za pośrednictwem współczesnej ambony Internetu. Wydaje się, że opracowanie Bardskiego może stać się doskonałym narzędziem, które pozwoli w sposób bardziej świadomy odkrywać bogactwo duchowej lektury tekstu biblijnego, unikając jednocześnie zagrożeń z nim związanych. Opracowanie to nie jest z całą pewnością dziełem doskonałym. Skromne rozmiary książki nie pozwoliły na szersze potraktowanie zagadnień, które zasługiwałyby na nieco bardziej pogłębione analizy. Ten niedosyt w naszym przypadku dotyczy zwłaszcza zagadnienia sensu i znaczenia tekstu biblijnego, które w naszym odczuciu zostało potraktowane zbyt ogólnie i mało precyzyjnie. Na szersze opracowanie zasługuje, naszym zdaniem, również zagadnienie

relacji pomiędzy alegoryczno-symboliczną lekturą tekstu biblijnego a współczesnymi prądami w badaniach literackich i biblijnych. Autor jedynie zdawkowo wspomina problem relacji pomiędzy poszukiwaniem sensu ponaddośłowanego a kwestią natchnienia. Wreszcie książka niewątpliwie zyskałaby na przejrzystości i stała łatwiejsza w odbiorze dla mniej wyrobionego czytelnika, gdyby autor zdecydował się jeszcze obficie zilustrować swe analizy przykładami zaczerpniętymi z tradycji alegoryczno-symbolicznej lektury tekstu biblijnego.

Wyrażając uznanie pod adresem ks. prof. dr. hab. Krzysztofa Bardskiego, pozostaje mieć nadzieję, że jego analizy przyczynią się nie tylko do odnowionego zainteresowania duchową lekturą tekstu biblijnego, ale również do pogłębionej refleksji nad jej metodologicznymi założeniami.